

dr Anna Dąbrowska
Katedra Poziomu Życia i Konsumpcji
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Edukacja a rynek pracy

Education and Labour Market

The socio-economic transition process has fundamentally affected the perception of education in the context of labour market. Under the conditions of market economy nobody questioned the necessity to acquire a higher education and learn in a continuous way. The market of services becomes more and more sensitive to the level of qualifications. Education is also more and more important element determining Poland's membership of the European and world community in the face of the processes of globalisation and integration in the European Union.

Przemiany społeczno-polityczne i ekonomiczne w Polsce trwające od ponad dziesięciu lat zmierzają do stworzenia dobrze wykształconego społeczeństwa, które będzie w stanie wdrażać realizowane reformy i przyczynić się do wzrostu poziomu życia. Wykształcenie coraz częściej jest postrzegane jako niezbędny element sprawnie funkcjonującego państwa.

Drugą połowę XX wieku charakteryzuje wizja społeczeństwa wiedzy, co oznacza stały wzrost poziomu kwalifikacji i szybkie dostosowywanie ich (poprzez stałą aktualizację i poszerzanie wiedzy) do zmieniających się potrzeb rynku i gospodarki. Można postawić tezę, iż istnieje współzależność pomiędzy gospodarką, polityką edukacyjną państwa i rynkiem pracy.

Pojęcie edukacji może być różnie definiowane. W Encyklopedii Multimedialnej podkreśla się, iż jest to pojęcie szerokie – oznacza wychowanie jako kształcenie człowieka (przede wszystkim dziecka do osiągnięcia dorosłości). Obejmuje aspekty: intelektualny, psychologiczny, moralny. Celami edukacji są: uczenie przystosowania do życia w społeczeństwie, kształtowanie wolnego i osobistego sądu.¹

W potocznym znaczeniu edukacja rozumiana jest jako synonim szkolnictwa – systemu wyspecjalizowanych instytucji, których zadaniem jest transmisja wiedzy, kompetencji i umiejętności.²

¹ Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna: <http://wiem.onet.pl>

² T. Pateman: *Education* [in:] W. Outhwaite, T. Bottomore: *The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought*, Cambridge; przyt. za: *Pierwsza dekada niepodległości. Próba socjologicznej syntezy*, E. Wnuk-Lipiński, M. Ziółkowski (red.), Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001, s. 181.

Znacznie bardziej adekwatnym do współczesnych czasów jest ujęcie, z jakim możemy się spotkać w Rekomendacjach BIE-UNESCO – „Edukacja to realizacja programu ewolucji istoty ludzkiej w toku całego życia z myślą o integralnym rozwoju w zakresie umysłowym, fizycznym, afektywnym, moralnym, duchowym, proces obejmujący nie tylko przekazywanie wiedzy i umiejętności, szeroko pojętych wartości kultury, lecz także inspirowanie postawy twórczej, otwartej, samodzielności myślenia, zdolności do samokształcenia. To także sprzyjanie integracji jednostek z życiem kulturalnym, społecznym, ekonomicznym określonej wspólnoty, a tym samym przygotowanie rezerw ludzkich dla jej wzbogacania”.³

Badania związku między edukacją a rozwojem gospodarczym, edukacją lub wykształceniem a rynkiem pracy są od dawna wpisane w nurt badań ekonomicznych.⁴ Nie wyróżniając żadnego z autorów, z uwagi na podjętą problematykę, w niniejszym referacie na szczególną uwagę zasługuje pogląd P.F. Druckera, który stwierdził, że „współczesne społeczeństwo musi być społeczeństwem ludzi wykształconych, aby móc rozwijać się, wzrastać, a nawet, aby istnieć”.⁵

Rozpatrując edukację w kategoriach ekonomicznych należy postrzegać ją jako „dobro inwestycyjne”. W tym kontekście traktowane są wydatki na edukację w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo, co stymuluje rozwój gospodarczy i społeczny.

W większości krajów zachodnich komodyfikacja wykształcenia nastąpiła przynajmniej 10-15 lat wcześniej. Po okresie kryzysu lat 1968-1985 edukacja, a zwłaszcza szkolnictwo wyższe, stały się najbardziej produktywnymi dziedzinami gospodarki, a każdy przyrost poziomu wykształcenia wyższego w społeczeństwie przekłada się w istotny sposób na przyrost PKB.⁶

Zmiany zachodzące w gospodarce i na rynku pracy w ostatniej dekadzie XX wieku ożywiły takie określenia, jak: usługi edukacyjne, inwestowanie w kapitał ludzki, ustawiczne inwestowanie w wykształcenie. Wiedza w warunkach gospodarki rynkowej i dynamicznie zmieniającego się rynku pracy stała się dla wielu gwarancją do znalezienia swojego miejsca na coraz trudniejszym i bardziej wymagającym rynku pracy, czynnikiem warunkującym karierę i sukces życiowy.⁷ Stąd obecnie edukację należy rozpatrywać w szerszym kontekście, zarówno jako sferę działalności gospodarczej, gdzie ujawnia się interes społeczny i zapotrzebowanie na wiedzę oraz umiejętności na użytek gospodarki, jak i sferę aktywności indywidualnej, czyli interes indywidualny, gdzie następuje oferowanie własnej wiedzy i umiejętności na rynku pracy (rys. 1).

³ *Reforma systemu edukacji – wyzwania, szanse, zagrożenia*, M. Adamczyk, W. Dutkiewicz (red.), Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach, Kielce 2000, s. 22 (materiały konferencyjne).

⁴ Problem ten jest także obecny w polskim piśmiennictwie naukowym, por.: J. Grodzicki: *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Adama Marszałka, Toruń 2000, s. 9 i następn.

⁵ *Ibidem*, s. 16.

⁶ *Prywatyzacja szkolnictwa wyższego w Polsce*, B. Misztal (red.), Uniersitas, s. 27.

⁷ W 1995 r. 78% badanych było przekonanych, że wykształcenie ma duży wpływ na powodzenie w życiu, w 1999 r. wskaźnik ten wzrósł o 12 punktów procentowych, do poziomu 90%. Por. M. Falkowska, *Hierarchia zawodów i czynniki życiowego sukcesu* [w:] K. Zagórski, M. Strzeszewski (red), *Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999*, Centrum Badania Opinii Społecznej – Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2000.

Należy jednakowoż podkreślić, iż realizacja zarówno interesu społecznego, jak i prywatnego wymaga odpowiedzialności rozpatrywanej w szerokim kontekście i na różnych szczeblach za poziom wykształcenia polskiego społeczeństwa i stworzenia warunków dla kształcenia ustawicznego. Wykształcenie i edukacja wymagają poniesienia odpowiednio wysokich nakładów, ale przynoszą wymierne korzyści w skali makro i mikro. Niezaprzeczalnym jest fakt, iż wykształcone społeczeństwo jest bardziej otwarte wobec wprowadzanych reform i skuteczniej je realizuje (bardziej się z nimi identyfikuje), jest bardziej otwarte na dokonujące się procesy integracji i globalizacji, trudno także nie dostrzec związków między szeroko pojętą edukacją a skalą obciążenia budżetu państwa wydatkami związanymi z przeciwdziałaniem bezrobociu.

Rys. 1. Edukacja jako sfera aktywności gospodarczej i indywidualnej

Potrzeba zdobycia wiedzy

Źródło: G. Świątowy: *Determinanty rynkowe w budowaniu społeczeństwa wiedzy* [w:] *Polskie szkolnictwo wyższe w procesie budowania Europejskiego Społeczeństwa Wiedzy*, G. Świątowy (red.), Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu – Wydawnictwo Continuo, Wrocław 2001, s. 194.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat nastąpił w Polsce bezprecedensowy „skok edukacyjny”. Uczelnie państwowe i niepaństwowe szybko zareagowały na zmieniające się potrzeby gospodarki, rynku pracy, wynikające m.in. z przekształcenia struktury gospodarki, napływu kapitału zagranicznego, dostosowując do nich (na miarę swoich możliwości) profile kształcenia. Między rokiem akademickim 1990/1991 a rokiem 200/2001 liczba studentów wzrosła blisko 4-krotnie (z 403,8 tys. do 1584,8 tys.).

Ważne jest, aby wiedza przekazywana w procesie edukacji i kształcenia szczególnie na poziomie wyższym (wykształcenie wyższe powinno być uzupełniane kształceniem podyplomowym, a także innymi formami dopełniającymi zdobytą wiedzę) stwarzała możliwość wykształcenia człowieka z jednej strony zdolnego do funkcjonowania w nowych warunkach społeczno-gospodarczych, kształtowanych w drodze dokonujących się procesów integracji i globalizacji, w rozwijającej się cywilizacji informacyjnej, z drugiej strony – posiadającego umiejętność kreowania rzeczywistości oraz dysponującego zdolnością do wykorzystania wiedzy w życiu społecznym i gospodarczym.

Współczesna gospodarka wymaga ludzi starannie i nowocześnie wykształconych, koncepcyjnych, zdolnych do łatwego adaptowania się do zmiennego otoczenia. Coraz częściej człowiek musi być przygotowany do podejmowania pracy w warunkach szybkich zmian specjalizacji i zawodów wynikających m.in. z gwałtownego rozwoju wiedzy technicznej i technologii, dokonujących się procesów umiędzynarodowienia i globalizacji gospodarki, które prowadzą do wzmożenia konkurencji.⁸ Do owych wymogów powinny być dostosowane struktury organizacyjne uczelni, które w większym niż obecnie stopniu powinny koncentrować się na przekazywaniu i kreowaniu umiejętności do samodzielnego działania, kształtować zdolności do bycia przedsiębiorczym, uczyć szybkiej adaptacji do zmieniających się warunków oraz sposobów działania.

W warunkach zmieniającego się rynku pracy na znaczeniu zyskuje przekonanie, iż wykształcenie i zdobyte dzięki niemu kompetencje i umiejętności, stały się jednym z najważniejszych walorów rynkowych na sprzedaż. Należy jednak pamiętać, iż dostępność środowisk do edukacji z uwagi na miejsce zamieszkania i pochodzenie jest nierówna, bowiem wysokość kosztów kształcenia i doksztalcenia przekracza często możliwości finansowe wielu rodzin, szczególnie z terenów dotkniętych strukturalnym bezrobociem i mieszkańców wsi oraz mniejszych miast⁹ (rys. 2).

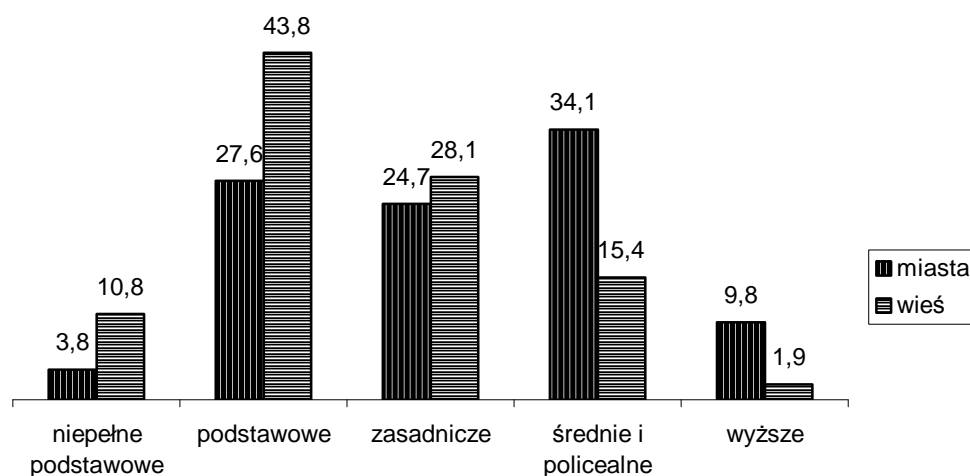
Są to problemy bardzo istotne, bowiem społeczeństwo polskie stoi przed wielkimi wyzwaniem, związanymi z postępującą globalizacją rozumianą jako

⁸ Szerzej problem ten omówiono w: *Polska 2025. Długookresowa Strategia Trwałego i Zrównoważonego Rozwoju*, Rada Ministrów, Warszawa, czerwiec 2000, s. 48.

⁹ Rozwojowi obszarów wiejskich został poświęcony „Raport UNDP o Rozwoju Społecznym Polska 2000”. Przytoczone liczby aż nazbyt wyraźnie ukazały nierówności w dostępie do edukacji. Młodzież pochodząca ze wsi i miast liczących do 20 tysięcy mieszkańców stanowi 50% populacji w wieku 19-24 lata, a jedynie 2% tej młodzieży studiuje.

tworzenie się więzi między ludnością całego świata, spajającą je w jedno społeczeństwo¹⁰ oraz uczestnictwem Polski w strukturach unijnych, co prowadzi m.in. do zmiany struktury społecznej.

Rys. 2. **Wykształcenie mieszkańców miast i wsi w wieku 15 lat i więcej w 1995 r.**

Źródło: Raport UNDP o Rozwoju Społecznym Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich, UNDP, Warszawa 2000, s. 40.

Państwo jest odpowiedzialne za rozwój cywilizacyjny kraju i zapewnienie konkurencyjności gospodarki, zatem musi kształtować model edukacji innowacyjnej i kreatywnej, zdolnej wykształcić w jednostce ludzkiej takie cechy, jak: samodzielność, odpowiedzialność, umiejętność kierowania własnym życiem, które w efekcie pozwalają adaptować się do zmian zachodzących na rynku pracy, bycia przedsiębiorczym, sprostać wymaganiom konkurencji na krajowym i europejskim rynku pracy.

Działania takich wymaga proces kształtowania się nowej, międzynarodowej rzeczywistości. Postępująca globalizacja procesów gospodarczych, społecznych i politycznych, postępujący proces przygotowywania Polski do pełnego członkostwa w Unii Europejskiej każe postrzegać edukację w szerokim kontekście, a jednocześnie wymaga znacznie większego niż dotychczas wysiłku edukacyjnego społeczeństwa, bez względu na wiek, istotnej poprawy finansowania szkolnictwa i nauki, koordynowania polskich systemów edukacji ze standardami europejskimi,¹¹ rozbudowania infrastruktury do rodzących się potrzeb edukacyjnych.

¹⁰ M. Albrow: *Globalisation*, hasło w: *The Blackwell Dictionary...* op. cit., s. 248; przyt. za: *Pierwsza dekada niepodległości...*, op. cit., s. 208.

¹¹ W raporcie Komisji Europejskiej, dotyczącym spełnienia przez Polskę kryteriów członkostwa w dziedzinie edukacji został określony termin 15 lat, w ciągu których Polska ma osiągnąć europejski standard kształcenia. Por. *AGENDA 2000. Opinia Komisji Europejskiej o wniosku Polski o członkostwo w Unii Europejskiej*, Monitor Integracji Europejskiej. Wydanie specjalne, Warszawa 1998, s. 44-45.

Globalizacja i integracja europejska wyzwalają mobilność społeczeństw. W ślad za tym zostaną przełamane bariery przestrzenne co oznacza, iż nie da się utrzymać charakteru lokalnego zarówno rynku edukacyjnego, jak i rynku pracy. Na znaczeniu już dziś zyskuje umiejętność posługiwania się językami obcymi (szczególnie angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim), umiejętność pracy z komputerem (dotyczy to także małych i średnich firm) i posługiwania się internetem. Są to wyzwania pod adresem władz, sfery edukacji i polskiego społeczeństwa, jakie niesie wiek XXI.

Współcześnie, kraje wysoko rozwinięte gospodarczo oparte są na permanentnym i nieprzerwanym rozwoju nauki, techniki, podnoszeniu poziomu edukacji oraz inwestowaniu w kapitał ludzki.¹² Inwestowanie w kapitał ludzki należy traktować jako proces, w ramach którego kumuluje się wiedza przyswajana w trakcie całego procesu kształcenia (na różnych poziomach nauczania) oraz w okresie wydłużającej się aktywności zawodowej, także w wyniku samokształcenia i obserwacji otoczenia. Można zatem powiedzieć, iż jest to ustawiczne podnoszenie poziomu wiedzy i umiejętności. Jednakże przedłużenie edukacji na cały okres życia ludzkiego wymaga odpowiedniej infrastruktury i zróżnicowanych form kształcenia.

Mimo dokonujących się zmian kapitał edukacyjny Polaków należy uznać jako skromny. W 1998 r. 65% dorosłych Polaków miało wykształcenie niepełne podstawowe, podstawowe lub co najwyżej zasadnicze zawodowe, 27% legitymowało się świadectwem ukończenia szkoły średniej, 8% dysponowało wykształceniem wyższym. Szacuje się, iż około 12% dorosłych Polaków potrafi porozumieć się w jednym z unijnych języków.¹³ Dla porównania w Szwecji ponad 20% młodzieży w wieku 20 lat posiada świadectwo ukończenia szkoły średniej, w Belgii, Danii, Grecji, Francji, Niemczech, Irlandii, Holandii, Austrii i Finlandii – 70%, w Portugalii – 36%. W wyższych uczelniach studiuje ok. 15% młodzieży Unii.¹⁴

Niepokojącym zjawiskiem obserwowanym w Polsce jest wzrastający odsetek osób bezrobotnych z wyższym wykształceniem, co pośrednio wskazuje na nieefektywność istniejącego systemu nauczania. Stopa bezrobocia na poziomie wykształcenia wyższego w 1994 r. wynosiła 3,6%, natomiast w 2000 – 4,8 % (por. tab. 1).

Tab. 1. Stopa bezrobocia według poziomu wykształcenia bezrobotnych w Polsce w latach 1994-2000

Lata	Ogółem	Wykształcenie
------	--------	---------------

¹² Termin „kapitał ludzki” odnosi się do zdolności, wykształcenia, zdrowia i wyszkolenia jednostek. Jest to kapitał ponieważ wykształcenie i kwalifikacje są częścią nas samych i mają długie trwanie, jak maszyna, zakład, przedsiębiorstwo. Por.: G. Becker: *Znaczenie kapitału ludzkiego*, „Społeczeństwo” 1997, nr 1-2.

¹³ M.S. Szczepański: *W unijnej poczekalni* [w:] *Wyzwania procesu globalizacji wobec człowieka*, E. Okoń-Horodyńska (red.), Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice 1999, s. 75.

¹⁴ Dane dotyczą roku akademickiego 1992/93. Por. *Edukacja dla Europy. Raport Komisji Europejskiej*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 1999, s. 112.

		wyższe	średnie techniczne i zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe i niepełne podstawowe
1994	13,9	3,6	12,0	16,2	17,8	14,0
1995	13,1	3,0	11,3	15,3	16,4	14,4
1996	11,5	2,9	10,1	13,1	14,1	12,9
1997	10,2	2,0	8,9	13,0	12,0	12,5
1998	10,6	3,0	8,6	13,5	12,5	14,4
1999	15,3	4,8	13,0	19,2	18,4	19,3
2000	16,0	4,8	13,6	19,6	19,2	20,2

Źródło: *Roczniki Statystyczne za lata 1998-2001*, GUS, Warszawa.

Można postawić tezę, iż jest to marnotrawienie społecznego kapitału wiedzy i społecznych środków (poprzez płacone podatki).

Ekonomiści zakładają, iż do 2020 r. system edukacji w Polsce będzie zsynchronizowany ze zmianami gospodarczo-społeczno-kulturalnymi dokonującymi się w krajach rozwiniętych gospodarczo.¹⁵ Oznacza to, iż nastąpi dalszy rozwój gospodarki powodujący zanikanie „starych” i powstawanie „nowych” zawodów, wymagających wysokich i bardzo wysokim kwalifikacji. Zakłada się, iż spośród dziesięciolatków uczęszczających do szkoły pod koniec lat 90. co drugi będzie pracował w zawodzie, którego dzisiaj jeszcze nie ma i w znacznej większości będą one miały charakter usługowy.

II połowa XX wieku to okres tworzenia społeczeństwa informacyjnego, a nowy wiek oznaczać będzie intensyfikację rozpoczętego procesu. Oznacza to, iż wzrośnie rola edukacji, wobec wzrastającego zapotrzebowania na pracowników o wysokich kwalifikacjach z różnych dziedzin aktywności człowieka. Można oczekiwać rozbudowy środków masowej komunikacji społecznej, które przyczynią się do rozwoju rozmaitych form tzw. kształcenia na odległość (w Polsce możemy mówić o narodzinach tego procesu).

Globalizacja gospodarki i integracja europejska zacieśniają kontakty międzynarodowe, co będzie wyzwaniem dla edukacji zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej. Autorzy Strategii rozwoju edukacji podkreślają, iż wobec powyższego wymagać to będzie:

- poszerzenia oferty edukacyjnej pod względem sieci szkół, form i metod kształcenia na poziomie wyższym (rozbudowa studiów wieczorowych, zaocznych, podyplomowych w uczelniach państwowych i niepaństwowych), co doprowadzi do wzrostu liczby studentów, ale i wymagać będzie przyrostu liczby nauczycieli akademickich;
- kształcenia wielopoziomowego i szerokoprofilowego poprzez tworzenie studiów wielopoziomowych (licencjackich, wyższych zawodowych, magisterskich i doktoranckich) z gwarancją drożności między poszczególnymi poziomami a także kształcenia szerokoprofilowego na uniwersytetach i innych uczelniach, wzrostu efektywności studiów oraz ułatwienia reorientacji zawodowej;

¹⁵ Cz. Kupisiewicz, Cz. Banach: *Strategia rozwoju edukacji do roku 2020* [w:] *Strategia rozwoju Polski do roku 2020*, s. 215-217.

- zsynchronizowania kierunków kształcenia z potrzebami rynku pracy, szczególnie rola przypada tu studiom licencjackim;
- systemu oceny jakości studiów i akredytacji;
- przeznaczania na edukację od 6% do 8% PKB w perspektywie lat 2015-2020 (łącznie ze środków budżetowych i pozabudżetowych).

U progu nowego tysiąclecia w Polsce, wzorem krajów o utrwalonej strukturze rynkowej, coraz ważniejszą rolę przypada sferze usług, na którą popyt wzrasta najszybciej. Możliwości rozwoju usług są nierozdzielnie związane z polityką strukturalną państwa. Polska chcąc zbliżyć się do poziomu rozwoju krajów o rozwiniętej gospodarce rynkowej musi modernizować makrostrukturę gospodarki, co jest jednym z warunków przyspieszenia tempa rozwoju gospodarki.

„Serwicyzacja” gospodarki jest koniecznością, na co wskazują doświadczenia krajów zachodnich (w Polsce w 1991 r. w usługach zatrudnionych było 37,5 % ogółu pracujących, w 1995 r. 42,6%, w 2000 r. wskaźnik ten wynosi 46,4%. W Unii Europejskiej w 1991 r. wskaźnik ten sięgał od 55,3% (Austria) do 72,3% (Holandia), w 1998 r. od 55,4% (Portugalia) do 73,4% (Holandia), w 2000 r. od 55,6% (Grecja, Portugalia 55,8%) do 72,7% (Holandia). Wymaga to przyspieszonego procesu przemieszczania i odpowiedniego przygotowania zasobów ludzkich na rzecz sektora usług, aby przezwyciężyć opóźnienia odziedziczone po okresie gospodarki centralnie sterowanej.

Zrealizowanie powyższych założeń oznacza, iż najpóźniej do 2008 r. osiągnięty zostanie przez sferę usług próg 50% liczby pracujących w gospodarce. Polska znalazłaby się zatem w grupie krajów o strukturze usługowej gospodarki. Zakłada się, iż w 2020 r. w usługach będzie pracowało blisko 61% ogółu pracujących.

Dla wzrostu konkurencyjności polskiej gospodarki i poziomu życia społeczeństwa ważne są zmiany dokonujące się w zakresie struktury sfery usług – tabela 2.

Tab. 2. Wskaźniki wzrostu usług najbardziej dynamizujących gospodarkę w latach 1998-2020

Wyszczególnienie	Wskaźnik wzrostu 2020 1998=100		Struktura			
			produkcja		zatrudnienie	
	produkcja	zatrudnienie	1998	2020	1998	2020
Gospodarka ogółem: z tego	366	115	100,0	100,0	100,0	100,0
SFERA USŁUG	511	154	40,6	56,7	45,3	60,9
w tym: Sfera usług rynkowych	567	172	29,5	45,7	28,1	42,2
Handel i naprawy	326	141	7,3	6,5	13,0	16,0
Hotele i restauracje	649	234	0,9	1,6	1,4	2,8
Transport i łączność	401	129	8,0	8,8	5,2	5,8
w tym: Telekomunikacja	1103	291	2,1	5,2	0,5	1,4
Pośrednictwo finansowe	980	562	2,2	5,9	2,1	3,2
Profesjonalne usługi	1283	289	4,8	16,7	3,2	8,1

Wyszczególnienie	Wskaźnik wzrostu 2020 1998=100		Struktura			
			produkcja		zatrudnienie	
	produkcja	zatrudnienie	1998	2020	1998	2020
biznesowe						
w tym: Usługi komputerowe	2616	875	0,4	2,7	0,2	1,9
Usługi osobiste i pozostałe	271	173	0,5	0,4	0,5	0,8
Sfera usług nierynkowych	361	125	11,1	10,9	17,2	18,7
Edukacja	283	134	2,7	2,8	5,7	6,7
Ochrona zdrowia	525	140	3,2	4,5	6,4	7,8
Nauka B+R	945	240	0,8	2,2	0,3	0,7
Administracja publiczna i obrona narodowa oraz kultura	180	86	4,4	2,2	4,7	3,6

Źródło: A. Karpiński, *Strategia rozwoju Polski do roku 2020, Tom II. Studia eksperckie na temat 20-lecia 2001-2020*, Komitet Prognoz „Polska 2000-Plus” przy Prezydium PAN – Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 80.

Osiągnięcie zakładanej do 2020 r. nowoczesnej struktury sektora usług oznacza konieczność przesunięcia miejsc pracy na nowe, najbardziej rozwojowe.

Należy podkreślić, iż we współczesnym świecie usługi stały się wyzwaniem dla osiągnięcia zakładanych celów, ale często i alternatywą (być albo nie być aktywnym na rynku pracy) dla osób wysoko wykwalifikowanych, specjalistów, ludzi odważnych (także pod kątem zmieniania dotychczasowych wyuczonych profesji, co jest zjawiskiem normalnym w krajach wysoko rozwiniętych ekonomicznie i nowym w naszej rzeczywistości gospodarczej), bądź zdeterminowanych niepowodzeniami w poszukiwaniu pracy w sektorze przemysłowym i rolniczym.

Usługowy rynek pracy przeżywa przełom i to nie tylko w Polsce. Trwa walka o „mądre głowy”, coraz większego znaczenia nabierają zawody z branż: e-handel, logistyka/komunikacja, rekreacja/turystyka, media/telekomunikacja, poradnictwo, środowisko i technologie informatyczne. Poszukiwani są specjaliści ds. poradnictwa życiowego, technik rozluźniających, do opieki nad osobami starszymi i niedołącznymi. Wzrasta zapotrzebowanie na wypoczynek.

W Polsce za branże o najlepszych perspektywach rozwoju uznaje się branżę informatyczną (39% wskazań) i telekomunikacyjną (28%), na trzecim miejscu wskazano usługi traktowane globalnie (18%).¹⁶

Modernizacja struktury zatrudnienia wymaga przygotowania kadr w tzw. „zawodach nowoczesnych”, „zawodach przyszłości”.¹⁷ Zaliczono do nich 17 zawodów związanych z nowoczesnymi technologiami (np. informatyków, techniczny personel obsługi komputerów, pracowników obsługujących autoryzowane linie produkcyjne i roboty oraz świadczących usługi posprzedażowe), z funkcjonowaniem nowoczesnej

¹⁶ Por. „Businessman Magazine” 2001, nr 10.

¹⁷ *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Tom II. Studia eksperckie na temat 20-lecia 2001-2020*, Komitet Prognoz „Polska 2000-Plus” przy Prezydium PAN – Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 116.

gospodarki rynkowej (doradcy z zakresu managementu, specjaliści do spraw biznesu, ekonomiści, służby ochroniarskie itp.).

Z roku na rok liczba pracujących w tych zawodach powinna sukcesywnie wzrastać. W 1996 r. zatrudnienie wynosiło 11,3% ogółu zatrudnionych. Do 2010 r. wskaźnik ten powinien osiągnąć poziom 17%-18% (co oznacza zatrudnienie rządu 1,2 mln osób), a w 2020 r. 20%-25%. Jednocześnie na znaczeniu będą traciły zawody tradycyjne.

Z prognoz Niemieckiego Instytutu ds. Rynku Pracy i Badań Zawodowych udział zawodów, wymagających wysokich kwalifikacji – w dziedzinie badań, rozwoju, organizacji, managementu, poradnictwa, opieki i oświaty wzrośnie w latach 1995-2010 z 26% do 35%, a udział osób z wyższym wykształceniem w stosunku do ogólnej liczby zatrudnionych wzrośnie z 14% do 17%. Prawie 2,5 mln miejsc pracy podda się racjonalizacji.

Często mówi się, iż świat pracy przybiera darwinistyczne cechy: silniejsi robią zawrotne kariery, a słabsi wypadają z obiegu. Coraz szersze rzesze osób legitymują się dyplomami ukończenia kolejnych szkół, kursów, seminariów itp., podlegając procesowi ustawicznego kształcenia.

Należy wyraźnie podkreślić, iż rynek pracy reaguje na potrzeby chwili, a te mają w znacznej mierze charakter usługowy. Dynamiczny rozwój usług nowych i nowoczesnych prowadzi do przemieszczania się siły roboczej do III sektora gospodarki. Przykładem jest gospodarka niemiecka. W 2010 r. ponad 70% ogółu zatrudnionych znajdzie pracę w sektorze usług, w tym ponad 30% w usługach nowoczesnych.¹⁸

Zmiany w zapotrzebowaniu na nowe i nowoczesne specjalności dotyczą zarówno krajów o ukształtowanej gospodarce rynkowej, jak i tych które stosunkowo niedawno zmieniły system gospodarowania, do jakich zalicza się Polska. Obserwując zmiany w poszczególnych gałęziach gospodarki w Niemczech na przestrzeni lat 1997-2000 (tabela 3), można mówić o analogiach w relacji do sytuacji obserwowanej w naszym kraju.

Tab. 3. Wzrost zatrudnienia w poszczególnych działach gospodarki w latach 1997-2000

Wyszczególnienie	Absolutny wzrost w tysiącach
Poradnictwo, planowanie, reklama	+990
Organizacje bez działalności zarobkowej (<i>non-profit</i>)	+420
Media, sztuka, rozrywka	+420
Gastronomia i hotelarstwo	+250
Usługi medyczne i weterynaryjne	+250
Handel detaliczny	+150
Oświata, nauka, kultura	+250
Handel hurtowy, pośrednictwo handlowe	+120
Pralnie chemiczne, oczyszczanie budynków	+40

¹⁸ „Deutschland“ 2001, nr 1, s. 47.

Wyszczególnienie	Absolutny wzrost w tysiącach
Fryzjerstwo, usługi kosmetyczne	+40
Sektor robót wykończeniowych	+30

Źródło: *Nowe zawody*, „Deutschland” 2001, nr 5.

Cechą charakterystyczną nowych form pracy będzie orientacja sieciowa oparta na zleceniach.¹⁹ Zapewne w wielu polskich firmach usługowych w bliższej lub dalszej przyszłości będą się zmieniać formy zatrudnienia. Dla wielu osób oznacza to przekwalifikowanie lub urozmaicenie życiorysu zawodowego, a zatem kwalifikacyjną aktywność. Poziom kwalifikacji stanowi już obecnie najważniejsze kryterium zatrudnienia.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż modernizacja struktury gospodarki, przesuwanie siły roboczej do sektora usług wymaga spełnienia szeregu warunków, które mają związek z poziomem wykształcenia. Za priorytetowe należy uznać podniesienie poziomu i jakości kwalifikacji zasobów pracy oraz promowanie edukacji, a zwłaszcza ustawicznego kształcenia jako czynnika zwiększającego mobilność zawodową i konkurencyjność na europejskim rynku pracy.

Rozważając wpływ usług na poziom bezrobocia w kontekście kwalifikacji należy zauważyć, iż usługi są sferą, do której w coraz większym zakresie przenika automatyzacja i komputeryzacja. Rośnie zatem zapotrzebowanie na specjalistów, osoby wszechstronnie wykształcone. Można już obecnie spotkać się z opinią, iż sektor usług utracił swoją rolę perpetuum mobile nowych miejsc pracy.

Warto przyjrzeć się sytuacji na rynku usług w Stanach Zjednoczonych.²⁰ We wszystkich rodzajach usług rosła produktywność i zyski, natomiast maleje zatrudnienie. W Nowym Jorku (gdzie w usługach jest zatrudnionych 90% ogółu pracujących) w latach 1989-1993 wzrost produktywności banków, firm ubezpieczeniowych, biur rachunkowych, kancelarii adwokackich, usług komunikacyjnych, lotniczych, handlowych przekroczył najbardziej optymistyczne prognozy. W tym samym czasie pracę **utraciło 350 tys. osób o niskich kwalifikacjach**.

Rutynowe usługi osobiste i coraz więcej bardziej złożonych zadań przejmują inteligentne maszyny:

- powszechnością stały się bankomaty, które ograniczyły zapotrzebowanie na kasjerów (w latach 1983-1993 banki zwolniły z pracy 179 tys. kasjerów, czyli 37% ogółu zatrudnienia, zastępując ich automatami);
- szybkie postępy na drodze do ery nowych technologii są udziałem sektora ubezpieczeń (komputeryzacja firm skracza czas obsługi wniosków

¹⁹ W Niemczech w latach 1998-2000 liczba pracujących w oparciu o teleinformatykę wzrosła 2-krotnie (do poziomu ok. 2 mln osób), a do roku 2010 ma wzrosnąć do poziomu 4 mln osób. Szacuje się, iż w USA w latach 1992-1993 liczba „zdalnych” pracowników wzrosła o 20%, tj. do 8 mln. W 2000 roku prace dla firmy przebywając w domu będzie świadczyło ok. 20% wszystkich zatrudnionych.

²⁰ Por. J. Rifkin: *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrykowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001, s. 186-215.

ubezpieczeniowych z 22 dni do 3-5 dni, co oznacza iż znacznie zmniejszyło się zapotrzebowanie na inspektorów i agentów);

- biura „papierowe” są zastępowane biurami elektronicznymi, co ogranicza zapotrzebowanie na sekretarki i recepcjonistki (w pełni automatyczny system komputerowy odpowiada na telefony, łączy rozmówców, zapisuje wiadomości, umie odnaleźć osobę, do której jest telefon i przekazać treść informacji po czym proponuje osobie dzwoniącej pozostawienie wiadomości pocztą głosową);
- w usługach gastronomicznych systemy komputerowe służą kelnerom do elektronicznego przesyłania zamówień do kuchni, do przygotowania rachunku klientowi i poinformowania magazyniera, aby uzupełnić wykorzystane zapasy (niektóre bary szybkiej obsługi dla zmotoryzowanych zaczynają stosować składanie zamówień nie pracownikowi w okienku, lecz za pomocą czułych na dotyk ekranów);
- elektronika wkroczyła także do handlu (wielu znawców branży przewiduje, że elektroniczne zakupy z domu będą przejmować coraz większą część rynku sprzedaży detalicznej);
- specjalistyczne technologie informatyczne i skomputeryzowane roboty wkroczyły do usług społecznych – edukacji, kultury, ochrony zdrowia, które były postrzegane jako dziedziny odporne na mechanizację.

Rozpoczynająca się trzecia rewolucja przemysłowa ograniczyła zapotrzebowanie na siłę roboczą także w sektorze usług, spychając na margines życia zawodowego miliony osób, szczególnie o niskich lub mało dzisiaj przydatnych kwalifikacjach.

Powyższe doświadczenia kraju o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, jakim są Stany Zjednoczone każe inaczej spoglądać na usługi jako sektor łagodzący problemy bezrobocia. W latach 1989-1993 ponad 1,8 mln robotników straciło pracę w sektorze produkcyjnym, ale tylko jedna trzecia znalazła zatrudnienie w sektorze usług.

Konkludując, można stwierdzić, iż związek między edukacją a rynkiem pracy będzie się zacieśniał. Na znaczeniu będą zyskiwały różnorodne formy kształcenia zawodowego. Wzorem krajów UE²¹ podejmowane będą coraz częściej inicjatywy zachęcające do przedłużania i uzupełniania kształcenia (promowanie uczenia się przez całe życie), także w formie eksternistycznej lub prowadzone w miejscach pracy, oraz podwyższania wiedzy zasobów ludzkich.

Bibliografia:

1. „Businessman Magazine” 2001, nr 10.
2. *AGENDA 2000. Opinia Komisji Europejskiej o wniosku Polski o członkostwo w Unii Europejskiej*, Monitor Integracji Europejskiej. Wydanie specjalne, Warszawa 1998.
3. Becker G.: *Znaczenie kapitału ludzkiego*, „Społeczeństwo” 1997, nr 1-2.

²¹ W państwach Unii Europejskiej prawie 60% przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 10 pracowników organizuje dalsze kształcenie zawodowe. Por. K. Głąbicka: *Rynek pracy w Unii Europejskiej. Stan i perspektywy*, Difin, Warszawa 1999, s. 96-97.

4. *Edukacja dla Europy. Raport Komisji Europejskiej*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 1999.
5. Głąbicka K.: *Rynek pracy w Unii Europejskiej. Stan i perspektywy*, Difin, Warszawa 1999.
6. Grodzicki J.: *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Adama Marszałka, Toruń 2000, s. 9 i następne.
7. Kupisiewicz Cz., Banach Cz.: *Strategia rozwoju edukacji do roku 2020* [w:] *Strategia rozwoju Polski do roku 2020*.
8. *Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999*, K. Zagórski, M. Strzeszewski (red.), Centrum Badania Opinii Społecznej – Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2000.
9. *Nowe zawody*, „Deutschland” 2001.
10. *Pierwsza dekada niepodległości. Próba socjologicznej syntezy*, E. Wnuk-Lipiński, M. Ziółkowski (red.), Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001.
11. *Polska 2025. Długookresowa Strategia Trwałego i Zrównoważonego Rozwoju*, Rada Ministrów, Warszawa, czerwiec 2000.
12. *Prywatyzacja szkolnictwa wyższego w Polsce*, B. Misztal (red.), Universitas.
13. *Reforma systemu edukacji – wyzwania, szanse, zagrożenia*, M. Adamczyk, W. Dutkiewicz (red.), Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach, Kielce 2000 (materiały konferencyjne).
14. Rifkin J.: *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrykowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001.
15. *Roczniki Statystyczne za lata 1998-2001*, GUS, Warszawa.
16. *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Tom II. Studia eksperckie na temat 20-lecia 2001-2020*, Komitet Prognoz „Polska 2000-Plus” przy Prezydium PAN – Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001.
17. Szczepański M. S.: *W unijnej poczekalni*, [w:] *Wyzwania procesu globalizacji wobec człowieka*, E. Okoń-Horodyńska (red.), Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice 1999.
18. Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna: <http://wiem.onet.pl>